

RECENZIE/REVIEW/KRITIK

BEAUNEOVÁ, Colette. *Jana z Arku*. Praha: Karolinum, 2018, 413 s. ISBN 978-80-246-3183-7.

Jana z Arku alebo „panna Orleánska“ nesporne patrí k najvýznamnejším i najzáhadnejším postavám francúzskych dejín. Fascinuje a priťahuje pozornosť mnohých generácií už od okamihu svojho tragického skonu. Pritom každá sa s jej pôsobením a odkazom vyrovnáva trošičku inak. Kým bola Jana v skutočnosti? Mystičkou, čarodejnicou, rebelkou voči dobovým konvenciám, či predstaviteľkou „ženskej statočnosti“? Alebo niekým úplne iným? Aké vplyvy si niesla z rodného kraja a čím sa jej napokon podarilo presvedčiť váhavého kráľa? Na tieto a mnohé ďalšie otázky sa pokúša odpovedať autorka predloženej monografie.

Vyzdvihuje spätosť každého jednotlivca, žijúceho v období stredoveku, s istou spoločenskou vrstvou a poukazuje na fakt, že Jana tieto hranice narúšala. Okrem toho: za štvrtstoročie (1431 - 1456), ktoré uplynulo medzi jej odsúdením a rehabilitovaním, sa výrazne zmenili politické pomery: pápežova autorita nesmierne vzrástla, francúzsky kráľ značne posilnil svoju moc a z krajiny, zmietanej občianskou vojnou, sa vyvinul silný štát, vzbudzujúci u viacerých svojich obyvateľov hrdosť. Panna Orleánska sa stala žijúcou legendou, hoci jej pôsobenie trvalo iba krátko (1429 - 1431) - a aj napriek tomu, že nie vo všetkom, čo podnikla, slávila úspech, ako dokazuje napríklad porážka jej síl pred bránami Paríža (8. 9. 1429). Vystúpilo viacero prorokýň i prorokov, no všetci verili, že Boží zásah uskutoční panovník, ona sa však rozhodla vziať dané bremeno na svoje plecia. Pritom takisto verila v „znamená čias“: vo vyhnanie Angličanov i v to, že francúzsky monarcha sa stane vládcom celého kresťanského sveta, dobyje Svätú zem a nastolí tisícročné Pánovo kráľovstvo. No podľa jej mienky aj v mesiášskom veku ostane spoločnosť rozdelená na majetnejších a biednejších. Keď padla do zajatia, jej obdivovatelia ju začali považovať za trpiteľku - a po násilnej smrti za mučeníčku. Niektorí dokonca dúfali v jej návrat (podobne, ako sa v najťažšom okamihu údajne znovu objaví kráľ Artuš, Karol Veľký, oddiel sv. Václava, ktorý spí v útrobach vrchu Blaník, či sytnianski rytieri), až nastane ten pravý čas.

Jane sa dostalo najviac pozornosti zo všetkých stredovekých žien - pritom nepatrila k panovníčkam, ani ku sväticiam a pochádzala z pohraničia, kde prevládala ústna tradícia. Úradných dokumentov o jej živote máme k dispozícii len niekoľko, zato kroník viacero: anglických, burgundských i francúzskych. Neraz si však odporujú - buď kvôli odlišnému pohľadu na udalosti, alebo pre časový odstup od nich. A tie ostrovné o nej takmer úplne mlčia. Zachovalo sa síce asi desať jej listov, no ani v tomto prípade nie je isté, či ich sama napísala, alebo

len nadiktovala. Najdôležitejším zdrojom informácii preto ostávajú spisy z oboch procesov: odsudzujúceho i očisťujúceho. Súd nad zločincem sa smel konať iba na troch miestach: tam, kde sa dotyčný narodil, kde žil, alebo kde spáchal svoj skutok. Uvedené ale neplatilo pre kacíra, pretože o ňom sa teológovia domnievali, že hreší všade. Navyše mu nepridelili obhajcu, lebo platilo, že každý má zakázané takejto osobe akýmkoľvek spôsobom poslúžiť. To platilo i v Janinom prípade: spísali proti nej 70 bodov a v rozsudku z nich uplatnili 12. Nezachovali sa, žiaľ, priamo jej odpovede, ale máme k dispozícii tri vyhotovenia aktov zo súdu (pôvodne ich vyhotovili päť: po jednom pre biskupa a inkvizítora a tri pre anglického kráľa, no i tu chýba prvých päť výsluchov). Najvýznamnejší francúzsky teológ danej doby, Johannes Gerson (1363 – 1429) uviedol, že „žila čistý život – a Pán si ju vybral ako (starozákonnú sudkyňu) Deboru.“ Popredný humanista Robert Ciboule (1403 – 1458) ju zasa vnímal ako „občiansku hrdinku, ktorá obeťovala svoj život za vlasť a všeobecné dobro.“ Zlom nastal, keď Karol VII. získal späť Rouen (1449) – a s ním i dokumenty prvého tribunálu. V druhom procese (1456) vypovedalo celkovo 116 svedkov, z ktorých až 34 poznalo Janu od detstva. Na jeho zahájení sa podieľala aj jej matka a dvaja bratia. Mnohých, ktorí by mali čo doplniť, však vynechali – napríklad kráľa, dvoranov i Janiných príbuzných. Ešte navyše žije nádej, že sa podarí objaviť nové pramene k jej činnosti: nedávno znovu uzreli svetlo sveta listy italských obchodníkov, žijúcich v Bruggách či propagandistická kronika o „Panne Orleánskej,“ spísaná v Ríme.

Narodila sa podľa legendy na sviatok Troch kráľov. Pred inkvizíciou uviedla, že má „asi 19,“ čiže sa neuchýlila k vtedy bežnému zaokrúhľovaniu (20, 25 a podobne). Väčšina prameňov ju označuje ako „dievča,“ čo svedčí, že podľa mienky ich autorov sa jej vek pohyboval medzi 13. a 18. rokom života. Šlo o etapu, kedy sa pomaly mala začať pripravovať na manželstvo. A keďže rímske právo stanovovalo hranicu dospelosti až na 25, odsúdili Janu ako neplnoletú. Malo sa s ňou teda zaobchádzať omnoho ohľadupľnejšie, čo takisto zavážilo pri rehabilitácii. Okrem toho: ako panna – lebo o panenstve sa v tejto fáze pozemskej púte žiadnej slečny nepochybovalo – sa nemohla spolčiť s diablom. Pochádzala z hraničnej oblasti, ktorá sa síce stručne označuje ako „Lotrinsko,“ no pravdou ostáva, že sa tu miesili francúzske a ríšske vplyvy, krížili záujmy rodu z Orleáns s burgundskými, pretínali ho hranice dvoch odlišných regiónov a v neposlednom rade dochádzalo k stretom dvoch miestnych šľachtických rodov kvôli pozemkom. Zasnúbila sa, ale požiadala biskupa zo Champagne, Henryho de Villa (pôsobil 1408 – 1436), aby zrušil sľub, daný jej rodinou.

Prišla na svet v rodine súdneho úradníka a vzdelanej dámy v Domrémy asi ako najmladšia z piatich súrodencov – dvoch bratov a troch sestier. Jej najmilšou sa stala Katarína, ktorá však skonala pri pôrode ešte skôr, než Jana odišla z domu (podobný osud v danej dobe postretol až 25 % dedinčaniek). Jej najbližší príbuzní patrili k sedliakom, vlastnili teda 3 – 8 ha pôdy. O istej miere Janinej zámožnosti svedčí fakt, že mala vlastnú posteľ i niekoľko osobných predmetov (červené šaty a rytý prsteň) a dávala almužny najbiednejším. Matka ju naučila nielen domácim prácam (napríklad okopávať, pliesť, priašť či šiť), ale i pravidlám zdvorilosti. Fakt, že sa zasnúbila, značí, že obaja budúci manželia predniesli svoje sľuby

verejne – ale meno jej vyvoleného, žiaľ, nepoznáme. Krstné mená Ján/Jana/Janka vtedy nosilo až 33 % obyvateľov regiónu. A kým v danej epoche bývalo zvykom mať jedného kmotra a jednu kmotru, u nej šlo až o 6 alebo 7 kmotier a 10 kmotrov. Podľa vtedajších predstáv ak sa ružička nestala matkou ani kmotrou, ako by premárnila svoj život. Jana sa druhej z rolí zhostila celkovo päťkrát (pritom v rodnej obci dvakrát). Kmotra mala pomáhať pri svadbe i pri pohrebe – ale u nej sa ani jedna z daných udalostí nekonala. Miestni verili, že počas omše veriaci nestarne – a pred jej skončením si zvykli nechať požehnať chlieb. Jana sa zrejme vždy správala zbožne, veľmi silno dôverovala Panne Márii a sama seba označovala za „dcéru Božiu.“ Preto opustila rodný kút a vydala sa za svojim poslaním.

Z okna rodného domu vídala tzv. Strom víl či Strom dám, ležiaci na pomedzí polí a lesa – mohutný buk (pri ktorom navyše vyviera prameň, liečiaci horúčku), poskytujúci prístrešie, kde sa rytier smel stretnúť so svojou vyvolenou z iného sveta, no iba v pondelok, v deň, na ktorý cirkev stanovila modlitby za duše, poslané do očistca. Za Janinho života ešte v okolí stromu pretrvávali slávnosti, konané na štvrtú pôstnu nedeľu pred Veľkou nocou, kedy naň miestni, sami ozdobení kvetmi, vešali vence, tancovali a okrem kňazom tolerovaných vajíčok jedli i orechy a pili vodu, čo údajne od predkresťanských čias symbolizuje túžbu po plodnosti. Panáčika z lístia a vetvičiek, tzv. „májového muža,“ symbol mladej lásky, vili dedinčania práve na tomto mieste 1. mája.

Istým ostáva, že Jana nikdy nenavštevovala školu. V tom čase vzdelanci tvrdili, že čítanie zamestnáva ducha a písanie ruky. Hovorila lotrinským dialektom, teda nespisovne – ale rozumeli jej i v Paríži. Rozdiel spočíval predovšetkým vo vyslovovaní „š“ namiesto „ž.“ Používala symboliku čísel 3, 7 a 100. Križik údajne v jej podaní vyjadroval, že správu treba chápať opačne, ako vyznieva. V jednom prípade nechala údajne do vosku zámerne spadnúť svoj vlas. Neuvádzala „prosím vás,“ ale „na kolenách vás prosím a žiadam.“ Dokázala rozlíšiť notárske listiny a Bibliu (tú má Najvyšší u seba v nebi a kedykoľvek ju smie doplniť proroctvom). Duchovní pritom spájali nevzdelanosť s pokorou – no takisto s kacírstvom.

Keď Angličania a Burgundania vypálili jej rodnú obec, jeden z miestnych šľachticov jej zaplatil koňa, meč a ozbrojený sprievod, aby ju odprevadil na dvor Karola VII., ktorého mylne nazývala „dauphinom“ – následníkom trónu. Odvtedy nosila mužský odev (navyše háv, určený šľachticom) a nechala si tiež ostríhať vlasy. Prvý raz sa s panovníkom stretla v Chinone (asi 25. 2. 1429), no ten jej ešte nedôveroval, preto „Pannu Orleánsku“ poslal pred komisiu teológov, právnikov a svojich radcov do Poitiers. Keď oni po štvordňovom preskúšaní neobjavili nič podozrivého, oficiálne ju predstavil (27. 3. 1429) a poskytol jej 300 rytierov na oslobodenie Orleánsu (5. 4. 1429).

V Janinej generácii vystúpili štyri prorokyne a dvaja proroci. Toto „hovorenie jazykmi“ sa na „starom kontinente“ znovu tešilo obľube od okamihu, kedy Peter Ctihodný (1092 – 1156) preložil do latinčiny Korán, ale vo Francúzsku sa dlho nedokázalo uchytiť. Jana sama súcila s chudobnými (ktorí si ju takisto vysoko vážili a bozkávali jej odev i ruku) a verila, že umrie v Jeruzaleme. Ako každého „skutočného“ proroka, aj ju odlišovalo viditeľné znamenie – červená škvrna za pravým uchom. Jej panenstvo potvrdili tiež dvorné dámy sicílskej kráľovnej. Jana okrem toho údajne spoznala kráľa medzi 10 000 neznámymi ľuďmi a to

i napriek tomu, že ho halil cudzí odev. O svoju krajinu takmer prišiel, ale v tom prípade sa musel podľa Biblie ničím previniť. Jeho hriech nik nepoznal, no Jana mu ho – podľa tvrdenia súčasníkov – v súkromnom rozhovore pripomenula. Neskorší kronikári sa naopak domnievali, že monarcha nič nepatričné nevykonala a Pán ho považoval za spravodlivého, čo dosvedčovala séria jeho víťazstiev medzi rokmi 1429 – 1453. Jana poznala proroctvá, hlásajúce, že „krajinu zničila žena – no obnoví ju panna“ a „príde dievča z lesa a vykoná zázraky.“ Štylizovala sa preto do úlohy záchrankyne. Francúzska propaganda označovala Angličanov za „kukučky“, „strelcov“ (pretože používanie luku bolo vnímané ako nerytier-ske) či „zajacov.“ Panna Orleánska, posmelená počiatočným úspechom, uviedla (22. 3. 1429) pamätné slová: „Som vojvodcom.“

Nebola pastierkou, hoci ju takto označovali spojenci i súper. Znovu ide o symboliku: aj Ján Krstiteľ, predpovedajúci príchod Ježiša, sa odieval do ovčieho rúna. Jana však nosila červené šaty, čo nebývalo u dievčat z vidieka častým javom – túto farbu si smeli zvoliť iba nevesty, alebo rytieri. Obraz kráľa ako pastiera, chrániaceho a živiaceho svoj ľud, sa v literatúre objavil pomerne neskoro (prvý raz 1310) a pastiersky motív uplatnili premiérovo pri vjazde Karola VI. do Mazéres (1390). Pastierska palica odteraz začala byť pripodobňovaná ku biskupovej berle a rytierovmu meču. Z uvedeného ale plynul tiež jasný politický odkaz: ak ovcu stačí strihať raz ročne, ani dane by sa nemali vyberať častejšie. Hoci si Jana príliš nezakladala na spojení so spomínaným Jánom Krstiteľom, jedna z kroník si všimla, že oba vrcholy jej pôsobenia sa udiali počas jeho sviatku: 23. júna 1429 večer vstúpila s kráľom do Remeša a 24. do Patay, kde sa konala korunovácia. V tomto období sa tešila veľkej obľube panna Margaréta ako ochrankyňa matiek a malých detí, pretože podľa legendy porazila draka a nezaprela vieru, ani keď jej telo trhali na kusy. Veriaci spojili jej utrpenie s bolesťami pri pôrode a súboj s netvorom zasa s neistým osudom novorodenca. Práve ju – spolu so sv. Katarínou a sv. Michalom – považovala „Panna Orleánska“ za svoju patrónku. No nesmieme zabúdať, že osud pastiera sa skôr spája s utrpením, než s víťazstvom. Pre danú konšteláciu sa teda príliš nehodil.

Jana nepatrila k vysokým a štíhlym krásaviciam – no žiaden jej dobový portrét sa nezachoval. Vieme však, že v miestnom kostole zložila bez svedkov sľub čistoty, pričom na oltár ako osobnú obeť položila drobnú mincu (1424) a svoje označenie za „pannu“ vnímala v súvislosti s vtedy uznávanými šiestimi etapami života: detstvom, dievčensťvom (či chlapčensťvom), dospievaním, mladosťou, zrelosťou a starobou. Kronikári používali oba latinské termíny, označujúce nevinnú dievčinu – puella i virgo – pričom ten druhý odkazoval k Panne Márii. Za zmienku stojí, že o útok na Paríž sa Jana pokúsila práve v deň Máriinho narodenia. Ježišova matka sa jej však – paradoxne – nikdy nezjavila, kým všetkým ostatným prorokyniam (za obdobie 1350 – 1450) áno. Videla však sv. Katarínu, sv. Margarétu, sv. Ludovíta a sv. Karola Veľkého. Verila, že keď ukončí svoje poslanie, stane sa duchovnou matkou troch synov: pápeža, cisára a kráľa, osobností, nevyhnutných pre zreformovanie kresťanstva. Priatelia jej niekedy hovorievali aj „anjelská“ (výnimočne bývala dokonca považovaná priamo za anjela, nie za ženu), odporcovia zasa znevažujúco „pobehlica“, „suka“ alebo „štetka.“ A zasa: pre vtedajšiu ženu netypicky, naučila sa skvelo jazdiť na koni. Fakt, že sa oblieka ako muž, čo cirkev

nedovoľovala okrem prípadov nutnosti (napríklad cesta do vzdialených končín, žiadne iné rúcho k dispozícii, ochrana pred znásilnením...), ospravedlňovala argumentmi, že iba takto smie slúžiť dauphinovi a nevyvoláva vo vojakoch túžbu. Ako panna podľa teológov prakticky nemohla spáchať smrteľný hriech, no opäť sa od svojich súčasníčok odlišovala: hoci sa jej bridilo násilie, preliala svoju krv napríklad pred bránami Paríža – a jej zranenie pod pravým prsníkom bývalo prirovnávané k rane na Kristovom boku. Jej fyzická schránka – na rozdiel od iných svätých – prekypovala zdravím. Navyše: buď nikdy nemenštruovala, alebo jej cyklus prerušil prísny vojenský režim. Trpela anorexiou a jedávala iba rybu, ktorú zapíjala vodou, alebo vínom. Desil ju akýkoľvek fyzický kontakt a prežívala silný strach zo znásilnenia. Keďže vedela dobre priať, Angličania na jej hranicu v Rouene položili aj praslicu a vreteno. Znovu sa tu stretávame so sexuálnou symbolikou: zauzlená niť vyjadrovala mužskú impotenciu, pretrhnutá zasa stratenú nevinnosť. Janino srdce sa údajne v popole našlo neporušené, čo tiež vyjadrovalo jej konečné víťazstvo a to dokonca dvojité: nad nepriateľmi i nad vlastným telom.

Prežívala predstava, že každý, kto sa po víťazstve dopustí smilstva, následne utrpí porážku – a ak sa žena dotkne meča, stane sa z jeho nositeľa zbabelec. Francúzi sa považovali za potomkov obyvateľov Tróje a podľa legiend videl kráľ Priamos pred skonom koleso šťastia i Karola VII., ktorý po najrôznejších pohromách zvíťazí. A poprednou trójskou bojovníčkou sa predsa stala panna Penteseila, najznámejšia z Amazoniek, ktorá proti Grékom postavila tisíc iných panien. Za storočnej vojny na francúzskej strane dámy niekoľko krát bránili pevnosti, či už kvôli neprítomnosti svojich manželov, alebo z dôvodu ich úmrtia. Stávalo sa takisto, že vyrazili do bitky, ale vždy v úlohe vlajkonosičky. Paradoxne aj pojem „milovať sa“ býval nahrádzaný termínom „bojovať,“ pričom ako povolená poloha sa uznávala iba tá, kde dáma ležala pod mužom. Až do Janinej doby jedinú výnimku predstavovala Mária z Pozzuoli (žila v prvej polovici 14. storočia), ktorá velila oddielu žoldnierov a v bitke tiež našla svoju smrť. Panna Orleánska však vyhlásila, že sa vydá iba za toho, kto ju dokáže poraziť. Rytier Franquet z Arrasu ju vyzval, no neuspel a tak nariadila, aby ho popravili (sluší sa však doplniť, že sa sám priznal k lúpeži, vražde aj zrade). Bojovala vo vojne, ktorú teológovia označili za spravodlivú, pretože kráľ sa 1. snažil získať iba územia, ktoré mu právom patrili, 2. na nikoho neútočil, iba sa bránil, 3. odrážal cudziu agresiu, 4. osobne prevzal velenie svojich vojsk a 5. smel – vďaka predošlým dôvodom – povolať do zbrane všetkých svojich poddaných, rodinu, vazalov, žoldnierov a dokonca i klérus, ak nik z duchovných nepreleje krv, iba brnením alebo štítom vykryje údery. Ženské vlasy sa v prípade núdze používali ako tetiva luku. Jana vlastnila spolu až 12 koní – a dokázala skrotiť i tie najdivokejšie. Odmietala bojovať počas cirkevných sviatkov a dbala na to, aby jej muži zaplatili dedičanom za všetko, čo si od nich vezmú. Snažila sa zajať čo najviac Angličanov, aby ich smela vymeniť za orleánskeho vojvodu Karola. Keď prelomila obliehanie Orleansu, trvalo už celých osem mesiacov.

Nedobytným mestám sa hovorievalo „panny.“ Porážky francúzskeho vojska doboví vzdelanci pripisovali Božiemu hnevu za rúhanie sa, záhaľčivosť a porušovanie prísah. Ani Jana nešla po nadávku ďaleko: Angličanov titulovala „gondoni,“ skomoleninou slov „God damn“ – „Boh buď zatratený.“ Podľa pravidiel

rytierskosti nesmeli ani výkupné za zajatca dosahovať výšku, ktorá by ožobráčila jeho príbuzných, čo sa však často nedodržiavalo. Jana naopak prepustila viacerých chudobných zdarma a snažila sa raneným i zajatým zabezpečiť čo najlepšie podmienky, ako aj zaopatrenie sviatosťami. Oplakávala takisto padlých z oboch táborov. Nadiktovala však niekoľko slov, z ktorých cítiť domýšľavosť: okrem už zmieneného „Som vojvodcom“ ešte „Vráťte tie mestá Panne“ (teda nie kráľovi!) a „Telo za telo.“ Získala náležitú sebaistotu: na tridsiatich riadkoch Listu Angličanom použila slovo „panna“ sedemkrát – a slovo „ja“ šesťkrát. Mier podľa jej mienky nastane v okamihu, keď sa posledný nepriateľ vráti domov. Karol VII. jej udelil erb, podobný svojmu vlastnému, no ona ho nikdy nenesla. Javil sa jej totiž ako symbol márnosti tohto sveta. Janin prápor – o ktorom tvrdila, že nevie o jeho posvätení ani účele – údajne nosil šťastie, podobne, ako meč, ktorý zázračne objavila za oltárom kostola vo Flerbois. Ten sa ale zlomil, čo patrilo k nešťastným znameniam. Šlo totiž o poukázanie na hriech: buď priamo svojho nositeľa, alebo jeho spojencov.

Aby neistého vládcu presvedčila o význame korunovácie, údajne plakala pri jeho nohách. Kým nepriatelia ho považovali „iba“ za dauphina a spojenci zasa už za kráľa, ona ho až do pomazania oslovovala kompromisne: „vznesený dauphin.“ Vnímala situáciu zbožne – ak panovník podstúpi posvätný akt, naplní ho Duch svätý a s Jeho pomocou dôjde k neustálemu zmenšovaniu vplyvu monarchových odporcov. Videla údajne, ako anjel položil Karolovi na hlavu nebeský diadém, ktorý žiaril, nepodliehal času a „voňal svätosťou.“ Vládca by nedobyl dôležité mesto Troyes, ak by jeho vojsko nezachránil od hladu dostatok fazule. Šlo o symboliku: na sviatok Troch kráľov si totiž rodiny delili koláč – a kto našiel túto strukovinu, stal sa na daný deň „fazulovým kráľom.“ Mocnár zaisťoval na túto príležitosť rekvizity pre celý dvor. A viac, než to: Jana sa – ako už vieme – na tento dátum narodila a patrila k pastierom, čo značilo, že podobne, ako oni prví prijali Krista, spoznala ona ako prvá skutočného panovníka. Navyše vďaka šťastnému dňu príchodu na svet sa každoročne stávala „fazulovou kráľovnou.“ Smela si teda vybrať „svojho“ kráľa, niekoho poníženého či biedneho. A Karol VII. sa nachádzal v skutočne nezávideniahodnej situácii: panoval už iba nad mestom Bourges, chýbali mu skúsenosti, pokladnica zívava prázdnotou a krajina čelila okupácii. Fazuľa predstavovala aj symbol pokánia. Proti dauphinovi hrala ešte jedna zásadná okolnosť: práve v Troyes ho (1420) jeho otec, Karol VI., vydedil kvôli vražde burgundského vojvodu Jána a za svojho nástupcu určil anglického monarchu Henricha V., prípadne jeho syna Henricha VI. Francúzski právnici v tom ale nevideli problém a vyhlásili, že syn predstavuje v podstate rovnakú osobu, ako otec, čiže sa v podstate nič nestalo. Pri korunováci, pomazaní a prísahe sa v oslobodenom Remeši z dvanástich pôvodných voliteľov – šiestich duchovných a šiestich svetských – zúčastnili iba dvaja. Jana odmietala akúkoľvek mágiu, vrátane bielej a o duchovných sa domnievala, že si ich možno vážiť, no iba vtedy, ak sú našej úcty skutočne hodní. Dupočila sa tiež o pôsobení husitov v Českom kráľovstve, no považovala ich za kacírov. Nadiktovala im teda list, v ktorom ponúka dve východiská: buď sa po porážke Angličanov vypraví proti nim a potrestá ich hriechy, alebo nech oni sami vyšlú k nej poslov a poradí im, čo činiť. Nestrpela však rúhanie: ak sa ho ktosi dopúšťal opakovane, vyhrešila ho

alebo prepustila zo svojho sprievodu. Takisto uvažovala, či ženy poslať preč pred bitkou, nevziať ich so sebou vôbec, alebo ich vydať za milencov, ktorých si našli. Jednu tehotné mladé dievča poslala domov, aby smelo v pokoji donosiť nový život. Neuznávala ani hry s kockami.

Janin otec – rovnako ako všetci obyvatelia jej rodnej dedinky až na jedinú výnimku – sympatizoval s orleánskymi vojvodami. Ona sama hodlala pre oslobodenie súčasnej hlavy rodu, spomínaného Karola, vykonať hoci aj zázrak a uvažovala dokonca o prenesení vojny na anglické územie. Karolova sestra, Bona Viscontiová, zasa snívala o tom, že s jej pomocou získa späť vládu v milánskom vojvodstve. Panna sa údajne vyjadrila, že túži odpočívať v orleánskej oblasti. Keď burgundský vojvoda Filip odmietol pozvanie na Karolovu korunováciu, otvorene sa mu vyhrážala vojenským zásahom. Domnievala sa, že nik by nemal prisahať, veď kvôli vrodenej krehkosti ktokoľvek môže porušiť dané slovo. Vyberanie daní ospravedlňovala iba v prípade vojny a žiadala, aby sa na mieste bitiek slúžili večné omše za padlých. Pravdepodobne celkom dokonale nerozlišovala medzi stúpcami dvoch spriaznených rodov Orleáns a Valois, no Burgundčania ju každopádne nenávideli, čo dosvedčuje aj jej urýchlené upálenie za účasti až sto dvadsiatich vojakov.

Nadprirodzené tvorilo neoddeliteľnú súčasť vtedajšieho života – a to dokonca v troch podobách: div, kúzlo a zázrak, pričom cirkev ovládala iba tú poslednú. Ako vzor správania sa v bitke teológovia vyzdvihovali niektoré starozákonné žalmy a tvrdili, že Francúzi v pozícii vyvoleného národa nahradili Židov. Jana podľa pamätníkov nosila veliteľskú palicu a ak mala prisahať, hovorievala, mysliac pritom na ňu: „Pri mojom Martinovi.“ Údajne ak vyslovila meno Pánovo, ovládala počasie a dokázala rozmnožiť jedlo i počet vojakov. V boji jej pomáhali zástupy anjelov, ktoré videla iba ona. Okrem toho dokázala levitovať. Palica, latinsky virga, pripomínala v tomto príbehu fakt, že Jana ostala pannou, virgo. Samotné spojenie „biť niekoho (palicou)“ značilo „milovať sa.“ Platilo tiež, že muži niekedy skutočne zbili svoje ženy – no i to, že ženy neraz zbili svojich mužov. V Lagny sa jej podarilo vzkriesiť novorodeniatko, hoci iba na okamih, kým smelo byť pokrstené. A tí, ktorí verili v jej poslanie, tvrdili, že oslobodenia Guyenne a Normandie (1450 – 1453) sa zúčastnila „duchom.“

Po neúspechu pri Paríži začal záujem kronikárov o ňu klesať, čo spôsobila aj blížiaci sa zima. Jana sa na jar nasledujúceho roku (konkrétne 15. – 23. 5. 1430) snažila dobyť Compiègne. Napokon ju podľa červeno – zlatého plášt'a spoznal jeden z obrancov a strelou z luku zrazil z koňa. Takto ju zajali Burgundčania, ale hodno spomenúť, že kým pobývala v domácnosti svojej menovkyne, Jany Luxemburskej a jej rovnomennej netere i pranetere na hrade Beaurevoir (od 10. 7. 1430, šlo o tetu, manželku a nevestu Jána II. Luxemburského), správali sa k nej vľúdne. Najstaršia z troch dám však nečakane umrela a Janu nechal spomínaný Ján v pevnosti uväzniť. Keď sa dozvedela (v októbri 1430), že ju vydajú Angličanom, vyskočila z veže. Padala hlavou dopredu z výšky 20 – 25 metrov, pričom po kontakte zo zemou ostala v bezvedomí, no prežila bez vážnejších zranení. Nevedno, či sa pokúsila o útek, alebo si mienila vziať život. Čoskoro nato (23. 12. 1430) ju previezli do Rouenu, kde sídlila anglická správa Normandie a všetkých dobytých území.

Sudcovia Jane okrem iného vyčítali, že často moralizovala a odmietala prisahať, čo podľa ich mienky svedčilo o zlom svedomí. Ona ale záležitosť videla inak: ak by zložila prisahu, vzala by na seba povinnosť vypovedať pravdu aj o tom, o čom svätým sľúbila, že pomlčí. A prisaha daná im alebo dokonca Bohu stojí vyššie, než tá, daná človeku, nech by sa nachádzal v akomkoľvek postavení. Svedkovia tvrdili, že sa k nej prihovárali traja nebeskí radcovia: jeden bdel nad spásou jej duše, druhý nad obrannou stratégiou a tretí nad vedením útokov. Hlasy podľa ich mienky počula predovšetkým v okamihu, keď sa postila, alebo za hlaholu zvonov. Na hranici údajne zverila svojho ducha svätému Michalovi, patrónovi „dobrej“ smrti. Zdá sa, že svätá Katarína sa v jej živote vyskytovala každodenne ako akési „druhé ja.“ Podobali sa i tým, že verejne kázali, čo cirkev iným ženám zakázala. Jana mala dar reči a využila ho napríklad vo vojnovej rade pri Orleánskej rade pri Troyes. Oproti vtedajším predstavám trvala na tom, že svätých vidí, cíti, dotýka sa ich a vníma ich vôňu i telesné teplo. A rovnako, ako ona ich smie uzrieť každý s čistým srdcom. V sedemnástich zo 72 článkov obžaloby proti nej sa objavuje buď priamo pýcha, alebo jej „dcéry“: ctižiadostivosť, chvastúnstvo, márnivosť, nadutosť a opovážlivosť. Vyčítali jej takisto ziskuchtivosť (sama totiž nechtiac prezradila, že disponuje majetkom v celkovej výške 12 000 ecu) a nekontrolované výbuchy hnevu. Vraj sa osopila aj na Najvyššieho kvôli – podľa jej názoru zbytočným – obetiam bojov. Z desiatich poznala doslovne iba tri prikázania – druhé, štvrté a piate. Priťažil jej i fakt, že sa svojim svätým klaňala, padala pred nimi na kolená či si v ich prítomnosti zložila pokrývku hlavy. Odsudzujúci tribunál jej taktiež pripísal hanobenie hostie, ktorého sa dopustila podľa protokolu celkovo trikrát. Vinili ju takisto z neposlúšnosti voči rodičom, veď odišla bez ich súhlasu. Jana argumentovala tým, že ak by sa im zmienila o svojom poslaní, nepustili by ju a navyše im napísala list, pričom dosiahla odpustenie. Zdá sa však, že jej otec skončil práve v čase, keď sa už nachádzala v rouenskom väzení. Sudcovia z postoja k najbližším odvodili tiež nedostatok úcty k miestnemu duchovnému, s ktorým nikdy nediskutovala o svojich hlasoch. Napokon nedôverovala ani im samotným a keď jej ponúkli, že celý prípad predložia bazilejskému koncilu, odmietla. Požiadala naopak, aby o jej osude rozhodol sám pápež. Ak by Janu duchovní dokázali presvedčiť o omyle, vrátila by sa „do lona cirkvi,“ ak nie, zlyhali by vo svojej „pastierskej“ úlohe. Odsúdením kacíra na smrť končilo celkovo asi 10 – 15 % inkvizičných procesov – a tento sa mal stať jedným z nich.

Panna Orleánska nikdy nikoho neuzdravila dotykom ruky ani nenašla ukradnuté predmety, nuž nemohla podľa odporcov patriť k sväticiam. V podstate doplatila na zamieňanie mágie a politiky, ktoré sa stalo bežným (asi od 1405). Viacero obvinení sa týka tzv. nigromancie, teda komunikovania s démonmi (nie nekromancie, čiže hovorenia so zosnulými). Dokument z procesu uvádza, že s nečistými silami uzavrela výslovnú i symbolickú dohodu. Sudcovia sa okrem toho domnievali, že dokázala vyvolávať lásku i nenávisť, bezmocnosť, paniku, smrť či šialenstvo. Zdieľali tiež presvedčenie, že vie využívať schopnosť chiro-mancie, pyromancie a spekulomancie, teda predpovedania budúcnosti zo zrkadla (či inej vyleštenej plochy), hádania z plameňa alebo komunikácie s detským médiom. Magickú moc mohli v ich očiach nadobudnúť najrôznejšie predmety:

palička, prápor (na tom jej sa nachádzal výjav Posledného súdu), prsteň, meč, sviečka, štít či vosk. Ako prvá žena vôbec čelila Jana výčitke, že jej slúži osobný démon. Vyšetrovatelia váhali, či nebola iba dedinskou čarodejnicou, preto sa jej opýtali, či nosí mandragoru (koreň tejto rastlinky totiž pripomína ľudskú postavu, pripisovali sa jej preto magické účinky). Najsamprv sa vyslovila, že nie, no neskôr, že na prsiach občas áno. Domnievala sa, že prináša úspech a spomenula si, že jedna rastie aj v jej rodnej dedinke kúsok od spomínaného Stromu víl. V záverečnom okamihu života však poprosila všetkých o odpustenie, vyspovedala sa, prijala tzv. viaticum, čiže zaopatrenie umierajúcich a čeliac plameňom volala Ježišovo meno. Nad hranicou sa údajne objavili písmená „JHS“ – „Ježiš, spasiteľ ľudstva“ a biela holubica.

Pred skonom údajne oznámila, že po nej príde iná Panna z Ríma. Mnohí neverili, že skutočne umrela a odvolávali sa na fakt, že do tváre jej pri upálení nebolo vidieť. Aspoň dve mladé ženy a jeden muž sa pokúsili pokračovať v jej úlohe. Jana Klaudia z Armoises získala uznanie rodiny Panny Orleánskej, ale v čase, keď kráľovské vojská dobyli Paríž (1436), ona sa vydala za drobného rytiera a poivila mu dve deti. O štyri roky neskôr verejne uznala, že nie je pannou a jej kariéra skončila verejným pokarhaním. Celý fenomén definitívne vyhasol po smrti Karola VII. (1461).

Zdalo sa, že Jana nemá nádej stať sa svätou, veď medzi rokmi 1253 – 1480 cirkev nekanonizovala žiadneho mučeníka a navyše žila v kresťanskej oblasti, pričom ju odsúdili duchovní. Ona sama i viacerí svedkovia však o martýriu hovorili a dokonca porovnávali jej príbeh s Ježišovým. Napríklad: sudcov – Pierra Cauchona (otvorene písal o „krásnom procese“) a jeho prísediaceho Nicolasa Midiho - pripodobnili úplne bez obalu ku Annášovi či Kaifášovi. Jánovi II. Luxemburskému zasa pripadla rola Judáša, keďže za Janu získal 10 000 zlatých. No vykupovanie zajatcov predstavovalo v čase vojny bežnú prax. Nepriateľom ju vydali vlastní a ona vraj cítila, že „jeden z vás ma zradí.“ Trpezlivo znášala výsmech aj ponižovanie a podobne, ako Pán plakal nad Jeruzalemom, ona trúchlila nad Rouenom. Ján - tak, ako Judáš - ukončil svoj život slučkou a viacerí Janini odporcovia zahynuli pod katovou sekerou. Rovnako, ako Ježiš pochyboval v Getsemanskej záhrade, ona na chvíľku odvolala svoje tvrdenia. A kým pod Jeho krížom stál neznámy rímsky stotník, ktorý sa pod dojmom videného stal kresťanom, pri jej hranici sa pohyboval majster Jean Tressart, jeden zo sekretárov anglického kráľa a ten sa vyslovil: „Sme stratení, lebo sme upálili sväticu.“ Mnohí kronikári i súčasníci sa domnievali, že prišla do neba, kde pobýva v spoločnosti svätých žien.

Opomenúť nemožno ani bohatý poznámkový aparát, pozostávajúci z bibliografických i vysvetľujúcich odkazov. Nájdem v ňom nielen diela francúzskej proveniencie, ale i tie, písané anglicky, latinsky, nemecky alebo taliansky. Uvedené takisto zvyšuje objektívnosť tejto práce. Ako nadšenca pre dejiny knižnej kultúry ma oslovili predovšetkým porovnania edícií istého súboru prameňov od rôznych autorov. Fakt, že si autorka všimla ich drobné odlišnosti, do-svedčuje jej precíznosť a svedomitosť. Takisto knihy, po ktorých siahla, uzreli svetlo sveta v skutočne širokom časovom rozpätí: od stredoveku prakticky až po súčasnosť. Niekoľko objasnení dobových reálií doplnila aj prekladateľka. Oceňujem interdisciplinárny prístup k problematike, prejavujúci sa napríklad

využitím literárnych textov (napríklad od Kristíny z Pisy, Danteho, Petrarca či Vergília), Svätého písma, legend (napríklad tej Zlatej od Jakuba z Voragine), teologických spisov (napríklad od Tomáša Akvinského, Tomáša Kempenského či Jána Zlatoústeho), eposov, kroník, rytierskych románov (napríklad z pera Chretien de Troyes), pojednaní o móde, etnografických diel či sčítania obyvateľstva (z roku 1398). Imponuje mi tiež nadviazanie na snahy „školy“ Annales, prejavujúce sa citáciami názorov Christiane Klapischovej – Zuberovej, Marca Blocha, Jeana Delumeaua, Georga Dubyho, Jacqua le Goffa, Rogera Chartiera či Jeana – Clauda Schmitta. Opomenutí neostali ani predstavitelia mikrohistórie – napríklad Carlo Ginsburg. Objavuje sa takisto problém, priam typický pre stredovek – ľudia zväčša presne nepoznali svoj vek, čo platí aj pre Janu: aj keď sa zväčša ako rok jej narodenia uvádza 1412, od úvahy prichádzajú aj letopočty 1410 alebo 1411. Pravdepodobne sa naučila čítať, písať a podpísať – ale asi až roku 1429. Iba krátko pred tým, ako sa nad ňou konal súd (presne 3. 1. 1431) Henrich VI. prvý raz vôbec spojil kacírstvo s urážkou kráľovského majestátu. Autorka takisto pod čiarou objasnila rozdiel medzi vojnou proti „neveriacim“ (tzv. bellum Romanum) – v nej neplatili žiadne pravidlá a vojnou proti nepriateľskému kresťanskému štátu (tzv. bellum hostile) – pri nej sa (aspoň pri súperení šľachticov) dodržiaval rytiersky kódex. Podnetne vyznieva taktiež stredoveké rozlíšenie tyranie na aktívnu – neoprávnené uchopenie moci – a pasívnu – prekročenie kompetencii. Jediné, s čím sa v poznámkach nestotožňujem, ostáva citovanie predošlých prác autorky.

Dielo sa vyznačuje čitateľsky príťažlivým štýlom. Dokáže vtiahnúť do diania a nepustiť. Skutočne: čas pri hľbaní nad ním stráca zmysel. Preklad si zachováva vysokú úroveň a zväzok nezaťažujú žiadne lapsusy voči spisovnej podobe češtiny. Ako vhodný doplnok vnímam chronologický prehľad najdôležitejších udalostí Janinho života, tabuľku nástupníctva na francúzsky trón i osobitý doslov k českému vydaniu od jej „kolegu“ Xeviera Helaryho. Ten citlivo a zasvätenne predstavuje autorku, ktorá, žiaľ, v našich končinách nepatrí k najznámejším. Prízvukuje, že v tomto prípade nejde o „tradičný“ životopis, ale o úprimnú snahu porozumieť Janinmu príbehu na základe hlbokých znalostí dobových reálií. Svetlo sveta teda uzrelo skutočne skvostné dielo.

Ján Jakubej, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

WARD, Mace James. Jozef Tiso. Kňaz, politik, kolaborant. Bratislava: Slovart, 2018, 424 s. ISBN 978-80-556-1159-4.

Poprední predstavitelia verejného a politického života pýtajú pozornosť bez ohľadu na ich pozitívnu či negatívnu stopu v histórii. Stávajú sa stredobodom záujmu historikov, novinárov či verejných a politických reprezentantov. Tvorba biografii tak stále zostáva aktuálna aj napriek tomu, že je tento žáner veľmi náročný na spracovanie.

Jedna z osôb slovenských dejín, ktorá si už našla miesto v slovenskej historiografii, je Jozef Tiso. James Mace Ward teda nie je prvý, ktorý sa rozhodol napísať biografiiu prvého slovenského prezidenta. O osobe a živote Jozefa Tisa vyšlo niekoľko prác. Na úvod možno spomenúť aspoň niektoré. V roku 2006 vznikol jeho

„životopisný profil“ z pera exilového historika Milana S. Ďuricu (reprint v roku 2014). Rok pred Ďuricovým druhým vydaním bola publikovaná práca nestora dejín slovenského štátu Ivana Kamenca s názvom: *Tragédia politika, kňaza a človeka. Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947*. Svoju nezanedbateľnú výpovednú hodnotu majú edície dokumentov publikované v troch zväzkoch: *Jozef Tiso – Prejavy a články* operujúce s rozpätím rokov 1913 až 1947. V roku 2017 tiež vyšla kolektívna práca *Jozef Tiso – kňaz a prezident*, ktorú zostavila Emília Hrabovec, pričom kniha obsahuje príspevky z vedeckého seminára uskutočneného v meste Tisových štúdií – Nitre. Ďalšiu časť tvoria knihy publikované v rámci výročia Tisovho narodenia a popravy. Medzi takéto práce patrí napríklad Milan S. Ďurica (ed.) – *Jozef Tiso v očiach neslovenských autorov* (2007) či kniha zostavená z článkov *Slovenský rodolub Dr. Jozef Tiso* (1992). Menované knihy predstavujú Tisa v rozličnom svetle, niektoré sa a priori sústreďujú na vybrané obdobie či oblasti jeho života. Navyše, treba upozorniť, že sa líši aj ich výpovedná hodnota a objektívnosť.

Recenzovaná kniha sa tak po viac ako jednej dekáde snaží opäť obsiahnuť Tisov život v celom jeho trvaní. Dokonca zachádza ešte ďalej – do obdobia nami tvoreného – súčasnosti. Recenzovaná publikácia je však iná a výnimočná tým, že James M. Ward nie je Slovak. Treba konštatovať, že táto skutočnosť sa stala jeho veľkou devízou. Ward symbolizuje autora, ktorý nie je zaťažený mystifikáciou Tisovej osoby, nie je ovplyvnený spomienkami a ani akousi „slovenskou nacionálnou úchylkou“ ospravedlňovať Tisove rozhodnutia a režim Slovenskej republiky 1939 – 1945. Všetkým týmto problémom sa prizeral z pomyselnej tretej strany a s odstupom. Ako zmieňuje v predhovore, o Tisovi sa prvý raz do počul ako učiteľ angličtiny v Česko-Slovensku v roku 1992, pričom idea napísať predmetnú knihu mu napadla v čase rozdelenia Č-SR na samostatnú Českú a Slovenskú republiku. Práve 90. roky 20. storočia boli u nás späté so snahou o rehabilitáciu Jozefa Tisa a často sa pripomínala existencia prvej Slovenskej republiky. Slovenská spoločnosť však v tejto problematike nezaujala jednotné stanovisko. Ku konsenzu nedošlo ani v historickej obci. Od vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 sa v slovenskej historiografii objavuje hneď niekoľko diskurzov – od toho apologetického až ku kritickému. Autor prácu na knihe začal sledovaním práve tejto diskusie a snažil sa jednotlivé protichodné názory triediť. Ako ale hneď na začiatku objasnil, jeho primárnym cieľom nebolo búranie mýtov a desinterpretácií, ale chcel Tisovi porozumieť.

Pri členení práce si autor zakladal na chronológii. Kapitoly teda približujú Tisov život v chronologickom slede, pričom ich názvy sú doplnené o presné časové vymedzenie. Zaznamenávajú obdobie od Tisovho narodenia až po 21. storočie. Práve tento presah dáva publikácii širší a cennejší rozmer. Ward sa teda nevyhol ani analýze postojov a debát voči Tisovi v súčasnej slovenskej demokratickej spoločnosti. Okrem spracovania Tisovho života si dala práca za cieľ prispieť k prehodnoteniu vzťahu katolíkov k modernite.

Prvá kapitola s názvom „*Za Boha a našu vlasť*“, 1887 – 1918, opisuje prvé roky Tisovho života a následne obdobie jeho štúdia a účasť v 1. svetovej vojne. Samotná kapitola, ako aj tie ďalšie, je pre lepší prehľad a orientáciu v texte podrobnejšie chronologicky rozčlenená. Autor nielenže priblížil rodnú Veľkú Bytču (dnes Bytča), rodinné prostredie, z ktorého Tiso pochádzal, ale zasadil jeho narodenie

do politickej situácie vo vtedajšom Rakúsko-Uhorsku. Zmieňuje sa o liberáloch, ktorí chceli uhorskú časť monarchie pretvoriť na moderný národný – maďarský štát, o katolicizme ako najrozšírenejšom a najprivilegovannejšom vierovyznaní v Uhorsku či o „*novom katolicizme*“, ktorý sa prejavoval v tlači, spolkovej činnosti a spoločenským aktivizmom. Ward opísal okrem spomínaného rodinného prostredia aj kresťanskú výchovu, ktorá Tisa formovala. Katolicizmus označil ako ústredný bod života jeho rodiny (s. 28).

Ďalšie riadky venoval Tisovmu vzdelaniu. Začal miestnou ľudovou školou, pokračoval katolíckym nižším gymnáziom v Žiline, až sa dostal do Nitry, kde Tiso strávil štúdiom niekoľko rokov a aj neskôr toto mesto zohrávalo v jeho živote dôležitú úlohu. V meste pod Zoborom Tiso navštevoval Piaristické gymnázium a Malý seminár, v ktorom mal možnosť zoznámiť sa s kresťanským socializmom. Pri tejto príležitosti autor neopomenul ani politické vlny, ktoré v danom období Tisa zachytili. Malo ísť o kresťanský socializmus, politický antisemitizmus a slovenský nacionalizmus. V prípade politického antisemitizmu autor upozornil aj na prítomnosť početnej židovskej komunity v Nitre a viaceré protižidovské incidenty prítomné v meste už v 80. rokoch 19. storočia.

Nakoľko toto obdobie Tisovho života nie je tak bohaté na pramenný materiál, autor siahol po spomienkach Tisovho priateľa z nitrianskeho seminára Jozefa Randíka. Ten priznal, že sa s Tisom rozprával maďarsky a vykresľoval ho ako pomadžarčeného Slováka. Toto svedectvo vytvorilo autorovi skvelé premostenie ku skutočnosti, že sa Tiso zvykol podpisovať v maďarskej podobe svojho mena ako *Tiszó József*. Čo však v tomto období nebolo nič nezvyčajné. Po veľmi úspešných štúdiách v Nitre sa autor sústredil na Tisove štúdium vo Viedni na Pázmaneu, ktoré označil ako tábor odporcov modernizmu (s. 36). Okrem opisu prísneho a asketického života autor upozornil aj na zrejme najdôležitejšie dielo pre Tisa, ktoré mu malo byť vzorom – návodom v živote. Išlo sa o dielo holandského mnícha Tomáša Kempenského *Nasledovanie Krista*. Je dôležité zmieniť, že autor sa naozaj snažil o pochopenie Tisových myšlienok a spôsobu života. V texte totiž uvádza aj viacero citátov z Kempenského diela a podobne tak robí aj pri Tisovom ovplyvnení dielom Tomáša Akvinského *Suma teologická*, ktorá mala predstavovať jeho „*príručku morálky*“ (s. 40).

Popri opise Tisovho štúdia autor upozornil aj na dôležitú skutočnosť, ktorá v sebe nesie súvis s jeho neskorším pôsobením. Ward píše o predstaviteľoch Teologickej fakulty Viedenskej univerzity Franzovi Martinovi Schindlerovi a Ignazovi Seipelovi, ktorí viedli semináre o encyklike pápeža Leva XIII. *Rerum novarum* a Tisa ovplyvnili. Poukázal na politickú kariéru oboch menovaných. Schindler bol novátorom v oblasti rakúskeho klerikalizmu a tiež stál na čele viedenskej sociálno-demokratickej strany. Seipel sa dvakrát stal rakúskym kancelárom. Navyše, Ward, rovnako ako Kamenec (*Tragédia politika, kňaza a človeka: (Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947)*. Bratislava: Archa, 1998, s. 20), upozornil na možnú podobnosť politického štýlu medzi Tisom a kontroverzným viedenským starostom Karlom Luegerom – hlásateľom antisemitskej ideológie.

V opise Tisovho štúdia na Pázmaneu neopomenul ani jeho obvinenie z panslavizmu, pričom vysvetlil, odkiaľ toto obvinenie pramenilo. Tiso sa aktívne zúčastnil aj na bojiskách 1. svetovej vojny. Pôsoobil ako poľný kurát kapitán. Čas

strávený v pozícii vojaka autor priblížil cez prizmu Tisovho denníka. Uviedol aj smutné spomienky na zúbožených a ustráchaných ľudí, pričom v takýchto prípadoch mal mať Tiso i keď súcitný, no pasívny postoj. Súcitnosť a pritom pasivitu Ward považuje pre neho za typickú. V tejto kapitole skvelo poukázal na Tisovu rozporuplnosť, a to v rámci vnímania seba a svojho sveta z národného hľadiska. Dokladá to na svedectvách spomínaného Tisovho vojnového denníka a článkoch v časopise *Obzor*. Tiso sa zmieňoval o „našich Slovákoch“, no svoju národnosť zapisoval ako „pochádzajúci z Maďarska“ (s. 49) – vďaka čomu manévroval medzi národnostnými skupinami. A nielen národnostnými skupinami, ale aj medzi ideologickým prúdením a kresťanskou náukou (pre porovnanie pozri Kamenec, *Tragédia politika, kňaza a človeka...*, 1998, s. 67). Podľa Warda Tiso na jednej strane spájal Židov so špinou a podvodom, na strane druhej ich spomínal ako obeť rabovania a utečencov. Jednak bol vojnou pobúrený, no považoval ju za morálnu očistu a výchovný nástroj. Autor Tiso nepovažoval ani za zaniieteného Slováka, ani pansláva, ale za vlasteneckého *Magyara*. Pre objektivnosť, o ktorú sa autor snažil naprieč celým dielom, tiež uviedol, že Tiso bol aktivistom obdareným výnimočnou energiou a nadaním (s. 55).

Druhá kapitola zachytáva krátke obdobie Tisovho života – *Osobná národná a politická premena, 1918 - 1919*. Použitie slova „premena“ v názve kapitoly je veľmi výstižné, text skutočne hovorí o Tisovej transformácii. V prvom rade nastal prerod z kňaza na politika, ale tiež z *Magyara* na Čechoslováka, čo prekvapilo najmä samotných Maďarov. V politickej sfére mala Tiso poháňať potreba obhajovať katolícku cirkev a nastoliť sociálnu spravodlivosť. Prerod Tiso na politika Ward hodnotí ako oportunistickú a dobre zváženu odpoveď na uskutočnenú revolúciu (s. 82). Autor poukázal na nie tak často zmieňovaný Tisov boj so sociálnymi demokratmi, ale aj na jeho ostrý antisemitizmus, ktorý sa vyskytoval v jeho článkoch na stránkach novín *Nitra*.

Za jedno z najzávažnejších Tisových rozhodnutí autor považuje účasť na žilinskom zjazde za obnovenie Slovenskej ľudovej strany organizovanom v decembri 1918 a nadviazanie kontaktov s Andrejom Hlinkom. V druhej kapitole Ward píše o dvoch líniiach, ktoré Tiso sledoval. Bolo to oslovenie slovensky hovoriaceho katolíckeho obyvateľstva – ľudí pochádzajúcich z nižšej spoločenskej vrstvy, ktorá bola vhodnou skupinou pre program sociálnej starostlivosti, ale aj línia antisemitizmu, ktorá bola podľa autora „epizódnu“ súčasťou jeho života. Epizódnu preto, lebo pred vojnou a ani takmer celé medzivojnové obdobie sa v Tisových textoch antisemitizmus nevyskytuje. Autor sa napriek tomu neštiepi konštatovania – podloženého Tisovými textami – že bol najantisemitickejším novinárom v Nitre (s. 93). V rámci tejto, ale aj nasledujúcej kapitoly sa autor nevyhýbal ani prieniku do celočeskoslovenskej politickej situácie a prepojeniu výsledku volieb s Tisovým politickým pôsobením.

V poradí tretia kapitola „*Za Boha a za národ*“, 1919 – 1925, taktiež symbolizuje ďalší z Tisových prerodov. Tento raz ide o transformáciu z politika – predstaviteľa politického katolicizmu a spolupracovníka s Československom, na slovenského nacionalistu. Zároveň na politika, ktorý nespolupracuje, ale stavia sa na stranu opozície. Zdôrazňuje aj skutočnosť, že Tiso sa v tomto období nesústreduje ani tak na postup v cirkevnej hierarchii, ale v straníckej. Dokladá to aj na jeho

funkcii biskupského tajomníka, v ktorej dlho nezotrval. Biskup Kmeťko si totiž budoval pozíciu politického nestranika, zatiaľ čo Tiso bol v tejto oblasti oveľa angažovanejší.

Tisovo postavenie v Nitre v 20. rokoch 20. storočia nebolo neotrasiteľné – na čo Ward poukázal prostredníctvom viacerých príkladov. Možno spomenúť ostrý konflikt, do ktorého sa Tiso dostal s riaditeľom piaristického gymnázia Jozefom Rozímom. Ten dokonca Tisa v tomto období označil za rozvratný živel (s. 89). Nevynechal ani jeho aféru okolo samovraždy českého vojenského kaplána Jozefa Zdráleka, z ktorej boli obvinení Ľudáci a Tiso bol vnímaný ako šedá eminencia celej akcie. Kvôli tejto kauze sa Tiso dostal do väzenia, no ako Ward dobre zhodnotil – prinieslo mu to titul mučeníka či nositeľa „*rádu trňovej koruny*“ (s. 102).

Autor sa venuje aj Tisovmu ústupu od antisemitských vyjadrení, ktorý odôvodňuje jeho oportunistom. Židia totiž podporovali republiku a najmä Židovská strana predstavovala pre Tisa ako Ľudáka výhodného nesocialistického spojenca. Popri tom Ward poukázal na Tisovu zložitú pozíciu vo vzťahu k prvej Československej republike. A to z toho titulu, že od roku 1918 Československo podporoval a až do roku 1922 nie sú dôkazy o tom, že sa voči Čechom ako takým staval negatívne. Napriek tomu bol Čechoslovákmi považovaný za „*maďarónskeho zradcu*“ (s. 111). Poukázal tiež na to, že sa Tiso stal súčasťou a podporovateľom štátu, pre ktorý sa modernita spájala so sekularizáciou, aj keď on sám ju považoval za hrozbu – a to najmä z pohľadu katolíckej cirkvi.

Štvrtá kapitola nesie názov *Zlyhanie aktivizmu, 1925 – 1933*, a zameriava sa na Tisov politický život a postup, pričom nezabúda ani na kňazskú činnosť, ktorú Tiso v Bánovciach stále rád vykonával. Približuje tiež jeho úradovanie na poste ministra zdravotníctva a telesnej výchovy, ktorým sa stal začiatkom roka 1927. Ward hovorí o Tisovi ako o osobe veľmi politicky angažovanej a straníckej hviezde, pričom k tomuto označeniu mu mala výrazne dopomáhať Ľudácka tlač. Autor na viacerých prípadoch poukázal, že v tomto období Tiso vystupoval skôr ako svetský predstaviteľ – napríklad otázka interrupcií (s. 124). V rámci hraničného roku tejto kapitoly, roku 1933, neopomenul ani veľkolepé oslavy 1100. výročia výstavby prvého kresťanského kostola kniežat'om Pribinom. Opisuje vyčlenenie Ľudákov, ale aj Tisovu úlohu na tomto slávnostnom podaní. V konečnom dôsledku ho vyhodnotil slovami: „*Ľudáci pokorili centralistov*“ (s. 143).

Ďalšia kapitola zachytáva obdobie do Mníchovskej konferencie a nazýva sa *Vábenie sveta, 1933 – 1938*. Názov tejto časti knihy je symbolický a naznačuje nám Tisovo podľahnutie vábeniu svetskej politiky. Zároveň však autor spojil Tisov príbeh s príbehom Hitlerovej agresie, ktorá mala v jeho živote zohrať dôležitú úlohu. Totiž, pokiaľ by sa v Československu, resp. v Európe, udržala demokracia, podľa Warda by si Tiso vyslúžil len zmienku v poznámkovom aparáte. Okolnosti okolo Hlinkovho chatrného zdravia, boj o nástupníctvo, čoraz akútnejšia otázka slovenskej autonómie a Hilerova politika voči štátom strednej Európy – to mali byť udalosti, kvôli ktorým si aj Tiso osvojil radikálnu politiku. Ako negatívum tejto časti knihy možno vidieť autorovu formuláciu, čo všetko sa Tisovi podarilo dosiahnuť, aj keď sa jednalo o výsledky strany ako takej. Táto formulácia môže vyznievať, že všetky kroky, ktorými sa Slovensku podarilo posunúť bližšie k samostatnosti, boli výsledkom len Tisovej práce. Ako príklad uvádzam s. 187:

„(Tiso) prevzal vedenie strany a prinútil svojich oponentov prijať slovenskú autonómiu, čím zabezpečil ľudákovi hegemoniu v Európe“. Podobne tak neskôr na s. 195, keď píše o tom, že (vyslovene) Tiso prebudoval slovenskú politiku k spokojnosti Nemecka či Talianska a „...zakázal komunistickú stranu...“. Na záver piatej kapitoly Ward označuje nového premiéra autonómnej vlády ako závislého od svetskej moci (s. 190). Píše o tom, ako sa Tiso pod vplyvom politickej frustrácie a strachu, mohol stiahnuť na svoju farnosť do Bánoviec, no neurobil tak a čoraz hlbšie sa ponáral do politiky. V tomto prípade ide o vďačnú formuláciu, ktorá vyvracia tvrdenie súčasných Tisových apologetov o úmysloch jeho abdikácie. Podobne Kamenec píše o tom, že nemáme žiadne seriózne historické dokumenty, okrem nedôveryhodných subjektívnych spomienok, o tom, že chcel odísť s vrcholnej politiky (Kamenec, *Tragédia politika, kňaza a človeka...*, 1998, s. 65).

Búrliavému obdobiu pred vypuknutím 2. svetovej vojny sa venuje šiesta kapitola s názvom: *Stáť si za pravdou, 1938 – 1939*. V tomto období, počas budovania „Nového Slovenska“, prežíval Tiso, podľa Warda, rozpor medzi záujmami národa a záujmami katolíckej cirkvi. Píše o jeho dvoch poslaniach, ktoré sa postupne dostávali do ostrého sporu. Tisovým cieľom bolo jednak obhajovať katolícku cirkev a obnoviť jej dosah na verejný život, ale tiež sociálna spravodlivosť. Ako príklad uvádza spor s pápežom Píom XII. týkajúci sa jeho funkcie prezidenta, ktorým sa stal v októbri 1939. Tiso sa nedokázal vzdať ani jedného z týchto „poslaní“. Tak ako aj v ostatných častiach knihy, aj v tejto je značná pozornosť venovaná politickej situácii – márnej snahe zabezpečiť hranice s Maďarskom, ale aj agresívnej politike Hitlerovho Nemecka.

Predposlednou siedmou kapitolou sú: *Sväté presvedčenia, 1939 – 1944*. V nej autor približuje Tisove politické právomoci, popri ktorých nezabúda ani na jeho osobnosť – snahu vystupovať ako vzor od zbožnosti až po pokrok. Kult, ktorý sa Tisovi podarilo vytvoriť, autor chápe ako nielen mocenský nástroj, ale aj ako prostriedok, vďaka ktorému sa on a jeho stúpenci podieľali na myšlienke slovenskej samostatnosti. Kvôli tomu, že Tiso stále vykonával kňazskú činnosť a často sa stretával s veriacimi, ho autor označil ako „*farára Slovenska*“ (s. 239). Miesto v tejto kapitole má aj vnútrostranícky boj medzi Tisom a radikálmi, predovšetkým s Vojtechom Tukom. Toto obdobie je spojené tiež s prijímaním rôznych protizidovských nariadení. Tie sa stretávali s negatívnym ohlasom zo strany katolíckych biskupov, pričom u Tisa intervenoval aj samotný Kmeťko. Ward opisuje, že Tiso sa v takýchto prípadoch dostával do pasce medzi svojou antisemitickou politikou a očakávaniami cirkvi (s. 252). Pozornosť je venovaná aj výsledku Salzburských rokovaní, kedy došlo k posilneniu pozícií radikálov, no Tiso o svoje posty neprišiel. Autor tiež poukázal na ďalšie zblížovanie sa režimu slovenského národného socializmu s tým nemeckým. Prejavovalo sa to jednak v spoločnom ťažení do ZSSR, ale aj pri riešení židovskej otázky. Vrchol nastal v roku 1942 deportáciami, ktoré Tiso, podľa autora, podporoval a „*pravdepodobne ich aj pomáhal uviesť do pohybu*“ (s. 262). Podľa Warda sa Tiso najviac priblížil svojej predstave ideálneho režimu v prvých deviatich mesiacoch svojej prezidentskej funkcie. Vtedy sa mal snažiť o vymanenie z nemeckého vplyvu a potlačenie domáceho radikalizmu. Zaujímavá je autorova úvaha, ako Tiso dospel k podpore deportácií slovenských Židov. Odôvodňuje to vtedajším charakterom „Hitlerovej Európy“,

kde bolo vyhladzovanie nielen možné, ale žiaduce. Tiež tým, že bol Tiso náchylný etnickým čistkám. Zároveň Tisovu vinu na záhube slovenského židovstva vníma ako nevyvrátiteľnú (s. 283).

Poslednou kapitolou pred záverom sú: *Vopred prehrané boje, 1944 – 2011*. Táto časť publikácie zaznamenáva na prvý pohľad veľmi široké rozpätie rokov. Jej presah do súčasnosti je však významný a skutočne potrebný. Práve analýzu diskurzov na tému Jozefa Tisa a slovenského štátu, od 90. rokov až po rok 2011, pokladám za jednu z najcennejších častí publikácie. Staví zrkadlo jednak súčasnej slovenskej spoločnosti, a tiež členom historickej obce. Tisovu popravu možno, podľa Warda, chápať ako „jeho víťazstvo“, nakoľko trest smrti mal z neho urobiť katolíckeho a národného mučeníka. Nie je potrebné ani tak zaoberať sa Tisovým politickým pádom a popravou, ale skôr jej dopadom na ďalší vývin Slovenska a odraz v slovenskej historiografii. Treba zmieniť, že Ward nie je prvý, ktorý svoje písanie doviedol až do 90. rokov 20. storočia. Na úvod recenzie zmienený Milan S. Ďurica venoval piatu časť poslednej kapitoly knihy: *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil, otázke blahorečenia a svätorečenia prvého slovenského prezidenta*. Jeho snahou bolo predovšetkým odôvodniť, prečo by malo prísť k Tisovej beatizácii či kanonizácii. Uvádza viaceré reminiscencie ľudí, ktorí Tisa poznali (napr. gvardián kláštora v Altöttingu P. Hubert) alebo názory predstaviteľov katolíckej cirkvi (napr. vyjadrenie rady KBS z mája 1996). Niektoré Ďuricove citované tvrdenia a formulácie¹ vyznievajú značne tendenčne a sú typickým príkladom Tisovej mystifikácie a apologetického diskurzu. Vzhľadom na stupeň poznania Tisovho života a jeho nevyvrátiteľnú zodpovednosť za dianie na Slovensku v rokoch 1939 až 1945, ku ktorej sa priklonil aj Ward, a to nielen v súvislosti so židovskou či rómskou minoritou, sú neprípustné. Na Tisovej zodpovednosti sa zhodujú aj významní slovenskí historici ako Katarína Hradská, Eduard Nižňanský a Ivan Kamenec². To, že aj Ward poukázal na nepopierateľné bremeno zodpovednosti, ktoré mal Tiso na pleciah, je dôležitou súčasťou publikácie a zodpovedá modernému kritickému zmýšľaniu.

Dynamika a prejavy slovenského nacionalizmu boli v interakcii s politickou situáciou v rámci Česko-slovenskej socialistickej republiky. Podľa Warda sa spoločnosť na Slovensku výrazne znacionalizovala po páde komunistického režimu. Po voľbách v roku 1990 a porážke SNS hovorí o Tisovi ako o ústrednej téme celonárodnej diskusie (s. 313). Reminiscencie na prvého slovenského prezidenta ožívali aj medzi obyvateľmi Bánoviec nad Bebravou, ktorí Tisovi v dedine

¹ „Niet pochybnosti o tom, že Dr. Jozef Tiso už za života bol značnou časťou slovenských katolíkov doma i v zahraničí uctený nielen ako úspešný a nezištný politik a štátnik, ale aj ako príkladný katolícky kňaz bezúhonného života.“ ĎURICA, S. Milan. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*. Bratislava: Lúč, 2014, s. 643. Alebo úryvok zo samizdatového rukopisu v archíve autora na strane 652: „Bez nadsázky si troufnu tvrdiť, že katolícky kňez a prvý prezident Slovenského štátu Dr. Jozef Tiso patrí k najvýznamnejším evropským a svetovým osobnostem nejen tohto století.“

² Pozri napríklad KAMENEC, Ivan. *Tragédia politika, kňaza a človeka*. Bratislava: Premedia, 2013, s. 84: „Jozef Tiso ako premiér a viacnásobný minister v autonómnych vládach nesie plnú zodpovednosť za vtedajší vývin na Slovensku, ktorý viditeľne smeroval k autoritatívno-totalitnému režimu.“

umiestnili pamätnú tabuľu. Jej slávnostného odhalenia sa zúčastnil disident a nitriansky biskup Ján Korec. Pri tejto príležitosti autor načrtol otázku či sa vôbec katolícka cirkev zriekla ľudáckeho odkazu. Na úvod spomínaná kniha príspevkov zo seminára, ktorú zostavila Emília Hrabovec, nám dokazuje, že nielenže sa ho predstavitelia katolíckej cirkvi nezriekli v 90. rokoch 20. storočia (viď. vyjadrenie rady KBS z mája 1996), ale nezriekajú sa jej ani dnes. Tento postoj, samozrejme, nemožno paušalizovať na celú slovenskú katolícku obec.

Následne autor prešiel od prvého postkomunistického diela o Tisovi z pera novinára Jána Smoleca až k rozdeleniu republiky. Vznik Slovenskej republiky v roku 1993 býval často personifikovaný práve Jozefom Tisom. Táto skutočnosť, z pochopiteľných dôvodov, podľa Warda dráždila predovšetkým historikov z Historického ústavu SAV. Neopomenul ani názory a nálady v priestore tzv. emigrantských historikov (napr. František Vnuk), ktorí sa často snažili zdiskreditovať prácu vedcov zo SAV. Následné obdobie autor opisuje ako „povstanie“ historikov zaoberajúcich sa 20. storočím – malo ísť predovšetkým o Ľubomíra Liptáka, Ivana Kamenca, Dušana Kováča a Valeriána Bystrického. Táto skupina historikov sa postarala o zrevidovanie historiografie týkajúcej sa slovenského štátu. Ward považuje pomyselný „zápas“ o Tisa za odzrkadľovanie polarizácie aj slovenskej politiky. Svoj text doviedol k vstupu Slovenska do Európskej únie, k vymenovaniu Ivana Petranského za predsedu Správnej rady ÚPN, počas ktorého riadenia sa v ústave vytvorila tzv. neoľudácka klika (s. 323) a následne až mladému slovenskému historikovi Martinovi Lackovi, ktorý v súčasnosti vystupuje ako prívrženec Kotlebovej ĽSNS. Wardovi sa tak v poslednej kapitole podarilo popísať a analyzovať „moderné ľudáctvo“ nielen zo strany verejnosti, politikov, ale aj samotných historikov. Navyše, danú problematiku skompletizoval a upozornil na jej prepojenie s politickou situáciou na Slovensku na prelome dvoch tisícročí.

Z hľadiska formálnej stránky možno vyzdvihnúť množstvo archívnych materiálov, s ktorými autor pracoval, pričom vo veľkej miere zakomponoval aj dobovú tlač či memoárovú literatúru. Do úvodu tiež autor začlenil aj mapu Európy a mapy Československa po jednotlivých územných zmenách v prvej polovici 20. storočia. Publikácia navyše pôsobí ucelene, čitateľ má k dispozícii bohatý poznámkový aparát, zoznam skratiek a register. Negatívom však je absentujúci zoznam použitej literatúry.

Viktória Rigová, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre